

VERDIEPING

KWALITEITSREEKS OPLEIDINGSSCHOLEN

LERAREN IN GESPREK: DIALOOG DOOR ONDERZOEK

Anje Ros

Steunpunt
Opleidingsscholen

VORAAD

PORAAD

Inhoudsopgave

1	Wat is de dialoogfunctie van onderzoek?	4
2	Het belang van een kritisch onderzoekende houding en dialoog	4
3	Organiseer de dialoog	5
4	Koppel de dialoog aan schoolontwikkeling	5
5	Dialoog van hoge kwaliteit	6
6	Stel reflectieve vragen	6
7	Professionele cultuur	7
8	Opbrengsten van de dialoogfunctie voor de school en voor de opleiding	7
9	Ter overdenking	7
10	Praktijkcasussen	8
	Over de auteur	10

Voor meer achtergrondinformatie over het onderwerp Praktijkonderzoek, lees de katern *Schoolontwikkeling door praktijkonderzoek* uit onze kwaliteitsreeks.

1 Wat is de dialoogfunctie van onderzoek?

Onderzoek kan op twee manieren bijdragen aan schoolontwikkeling: via de feedbackfunctie en via de dialoogfunctie. De feedbackfunctie houdt in dat *de resultaten* van onderzoek in de school leiden tot de implementatie van onderwijsverbeteringen. De dialoogfunctie van onderzoek wil zeggen dat het onderzoeksproces leidt tot reflectie en inhoudelijke gesprekken tussen leraren. Deze reflectieve dialoog bevordert de professionele ontwikkeling van leraren en een professionele cultuur. Dit kwaliteitskatern gaat over de dialoogfunctie.

2 Het belang van een kritisch onderzoekende houding en dialoog

Het is belangrijk dat leraren inspelen op nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen en bij blijven op het gebied van vakinhoud en didactiek. Steeds staan leraren voor nieuwe vraagstukken, waarvoor geen pasklare antwoorden zijn, bijvoorbeeld op het gebied van passend onderwijs, de inzet van ICT of de motivatie van leerlingen. Dit vraagt van leraren dat zij goede keuzes maken en op die keuzes reflecteren. Zij moeten een kritisch onderzoekende houding hebben. Dat wil zeggen dat leraren zichzelf voortdurend de vraag stellen of hun veronderstellingen over goed onderwijs juist zijn en of hun aanpak voor al hun leerlingen werkt. Zij reflecteren hierop met collega's. Zij zijn gefocust op de opbrengsten (in brede zin) van leerlingen en analyseren systematisch de gegevens van hun leerlingen om op basis daarvan hun aanpak bij te stellen.

De kritisch onderzoekende leraar (op basis van Bruggink en Harinck, 2012):

- wil dingen weten en vraagt zich dingen af,
- is kritisch en trekt zaken in twijfel,
- wil begrijpen hoe het zit, wil dingen uitzoeken,
- is bereid iets ook eens vanuit een ander perspectief te bekijken,
- doet geen dingen 'omdat hij het altijd zo doet', durft een eigen richting te kiezen,
- zoekt naar onderbouwing vanuit vakliteratuur en bestaande kennis,
- neemt niet snel genoegen met een antwoord, wil zeker weten en wil nauwkeurig zijn,
- wil delen met anderen en wil met anderen leren.

Volgens de Onderwijsraad (2013) behoort een kritisch onderzoekende houding tot de persoonlijke professionaliteit van leraren. Het is belangrijk dat leraren een kritisch onderzoekende houding ontwikkelen, omdat zij dan:

- blijven onderzoeken wie ze als leraar willen zijn en zodoende hun identiteit ontwikkelen,
- kritisch kijken naar hun waarden en naar de doelen die ze met leerlingen willen bereiken,
- steeds bekwaam worden in het voeren van de dialoog met anderen, bijvoorbeeld door goede vragen te stellen,
- hun ervaring steeds kritisch tegen het licht van bestaande kennis houden en zodoende hun praktische wijsheid vergroten,
- nieuwe inzichten blijven opdoen over het lesgeven, waardoor ze gezag en invloed krijgen.

Inhoudelijke gesprekken met andere leraren over het onderwijs (reflectieve dialoog) is de sleutel tot een kritisch onderzoekende houding (Ros & Keuvelaar, 2014). In deze dialoog staan vragen centraal zoals: *hoe kan ik het gedrag/de prestaties van leerlingen verklaren? Wat hebben leerlingen nodig? Wat kan ik anders doen om leerlingen beter te laten leren?* De reflectieve dialoog zet leraren aan tot nadenken over het (verbeteren van het) eigen onderwijs.

Praktijkonderzoek kan de dialoog tussen leraren verdiepen door de distantie en reflectie die onderzoek vraagt en door de input van literatuur en onderzoeksresultaten. Dit gaat echter niet vanzelf. Hoe zorg je ervoor dat het onderzoeksproces bijdraagt aan een reflectieve dialoog en daardoor aan een onderzoekende houding van leraren? Hieronder volgen vijf aanbevelingen.

3 Organiseer de dialoog

Als een onderzoek geïsoleerd wordt uitgevoerd, bijvoorbeeld door een student, dan is er geen dialoog. Organiseer daarom een onderzoeksgroep of projectgroep met sleutelfiguren die het gesprek aangaan met andere leraren, zoals bouwcoördinatoren en leraren die straks met de resultaten aan de slag zullen gaan. Het is niet nodig dat alle leraren in de projectgroep participeren om betrokken te kunnen zijn. Wel is het van belang dat de groep regelmatig bij elkaar komt en de tijd neemt om het gesprek over het onderzoeksthema te voeren.

Ook is het belangrijk dat de schoolleider of een lid van het management bij het onderzoek is betrokken. Hij of zij zorgt ervoor dat het onderzoeksthema niet alleen in de projectgroep wordt besproken, maar ook regelmatig op de agenda staat van teambijeenkomsten. Zo wordt de dialoog verbreed naar het hele team.

Het is essentieel dat de gesprekken over het onderzoek niet (alleen) een informatief karakter hebben, maar dat deze gesprekken leraren uitdagen om kritisch mee te denken en te reflecteren op hun eigen gedrag (ten aanzien van het onderzoeksthema). Daarbij zijn de volgende aandachtspunten voor de schoolleider van belang:

- Betrek zo veel mogelijk teamleden bij de dialoog over het onderzoek.
- Geef de opinieleiders binnen het team een rol in het gesprek over het onderzoek.
- Laat zien dat het onderzoeksthema en het onderzoek belangrijk zijn voor de school.
- Verdiep je zelf ook inhoudelijk in het thema en gebruik de juiste begrippen.
- Zorg dat de teamleden inhoudelijk goed zijn geïnformeerd.
- Betrek eventueel een externe (onderzoeker) bij de dialoog en stimuleer hem/haar kritische vragen te stellen.
- Waardeer leraren die kritische vragen stellen en hun eigen onderwijs ter discussie durven te stellen.

Om tijd te maken voor dialoog in het team, kan de school ervoor kiezen om de regelzaken op de reguliere vergaderingen te vervangen door schriftelijke nieuwsbrieven en de vrijkomende tijd te gebruiken om met het team of in kleine projectgroepen inhoudelijke zaken te bespreken. Ook kan de tijdsinvestering in niet-inhoudelijke commissies en werkgroepen (zoals de Sinterklaascommissie en de werkgroep schoolreisje) worden beperkt door ouders in te schakelen en één leerkracht hiervoor de verantwoordelijkheid te geven. De leraren hebben dan tijd om in projectgroepen aan onderwijsverbeteringen te werken. Hierbij gelden de volgende aandachtspunten:

- Elke projectgroep is tijdelijk en heeft een duidelijk doel.
- Elke projectgroep koppelt regelmatig terug aan het team en deelt leerervaringen en keuzeprocessen.
- De projectgroepen bestuderen literatuur en verzamelen zo nodig aanvullende gegevens (onderzoek).
- Er zitten bij voorkeur ook studenten in de projectgroepen. Dit is niet alleen heel leerzaam voor de studenten, zij brengen ook een 'frisse blik van buiten' en recente inzichten vanuit hun opleiding in.

4 Koppel de dialoog aan schoolontwikkeling

Het is van belang dat het onderzoeksthema (de thema's van de projectgroepen) is verbonden aan de schoolontwikkeling. Dat wil zeggen dat de thema's betrekking hebben op speerpunten van beleid en dat ze zijn gericht op onderwijsverbetering. Daarnaast is het belangrijk dat alle leraren het belang van de betreffende onderwijsverbetering inzien. Hiervoor is het nodig dat het team een duidelijke visie heeft op goed onderwijs en dat de leraren een gemeenschappelijke ambitie hebben voor wat ze willen bereiken met de leerlingen. Door de dialoog worden deze gemeenschappelijke visie en ambitie verder ingekleurd en verfijnd. Dit betekent niet dat leraren hetzelfde (moeten) zijn. De verschillen tussen leraren in expertise, interesse en opvattingen kunnen worden benut om van elkaar te leren. De dialoog, gericht op het gezamenlijk verbeteren van het onderwijs, maakt het samen leren en het leren van elkaar mogelijk.

5 Dialoog van hoge kwaliteit

De kwaliteit van de dialoog is groter als:

- de leraren zijn gefocust op verbetering van het onderwijs en daarmee op de leerprocessen van leerlingen,
- er input is van nieuwe inzichten of van bestaande kennis,
- er input is van eigen onderzoek naar het huidige en gewenste leerkrachtgedrag en/of naar wensen en opvattingen van leraren, leerlingen en/of ouders,
- het team/de leraren reflecteren op wat goed gaat, wat beter kan en zoeken naar oorzaken en verklaringen.

Aandachtspunten voor leraren die de kwaliteit van de dialoog willen versterken:

- Check voortdurend of je elkaar goed begrijpt: vaak verstaan leraren iets anders onder begrippen zoals: 'zelfstandig werken', 'coachende rol' of 'differentiëren'.
- Ga steeds samen na: is deze bewering 'bewezen' (hebben we gecontroleerd of dit echt zo is) of is dit een onderbuikgevoel? Veel beslissingen worden genomen op basis van beweringen die in de praktijk niet blijken te kloppen.
- Lees vakliteratuur over het thema en bespreek deze kritisch: zien wij dit ook bij onze leerlingen? Wat zijn onze ervaringen? Hoe kunnen we dat verklaren?
- Kijk bij elkaar in de klas (met gerichte vragen). Is dat moeilijk te realiseren, vraag dan iemand, bijvoorbeeld de conciërge, om video-opnames te maken van een les en bespreek deze opnames gezamenlijk na.
- Wees niet snel tevreden. Stel elkaar voortdurend de vraag of alle leerlingen zich optimaal ontwikkelen (ook de middengroep, de leerlingen die niet zwak en niet (hoog) begaafd zijn).

6 Stel reflectieve vragen

Leraren kunnen de kwaliteit van de dialoog stimuleren door reflectieve vragen te stellen over bijvoorbeeld de bestudeerde literatuur of de onderzoeksresultaten. Deze vragen kunnen worden gesteld door iemand van de onderzoeksgroep, door een lid van het management of door iemand anders van het team.

Bij elke fase van het onderzoek passen andere vragen die leraren tot dialoog kunnen aanzetten.

Onderzoeksfase	Voorbeeldvragen van de reflectieve dialoog
Probleemanalyse	Wat is de oorzaak van dit probleem (of verbeterwens)? Wie ervaart dit probleem? Hoe ernstig is het probleem? Wat zijn mogelijke oorzaken? Wat is al geprobeerd om het probleem op te lossen? Welke extra informatie hebben we nodig om het probleem op te lossen?
Literatuurstudie	Wat houden de kernbegrippen van het probleem precies in? Komt de literatuur overeen met onze visie op onderwijs? Komt de literatuur overeen met onze ervaringen? Geven we onderwijs op een volgens de literatuur effectieve manier? Welke verschillen zijn er tussen leraren?
Onderzoeksopzet	Wie moeten we bevragen of observeren, hoe vaak? In hoeverre is de situatie/persoon representatief? Krijgen we op deze manier een betrouwbaar beeld?
Resultaten en conclusies	In hoeverre komen de resultaten overeen met onze verwachtingen? Wat betekenen deze resultaten voor ons? Wat kunnen verklaringen zijn voor de bevindingen? Is extra onderzoek nodig? Welke verbeteracties zijn nodig? Wie gaat deze uitvoeren en wie gaat ze evalueren?

7 Professionele cultuur

Een voorwaarde voor een goede reflectieve dialoog is dat leraren op een professionele manier met elkaar omgaan en bereid zijn te leren van elkaar. Met onderstaande checklist kun je nagaan of er in jouw team sprake is van een professionele cultuur (1= klopt helemaal niet, 2= klopt enigszins, 3= klopt grotendeels, 4= klopt helemaal).

De teamleden:

- voelen zich gezamenlijk verantwoordelijk voor het onderwijs in de hele school,
- zijn gericht op verbetering van hun handelen,
- zijn gericht op het gezamenlijk leren,
- laten elkaar uitspreken,
- hebben respect voor elkaars mening,
- zijn in staat feedback te geven en te ontvangen,
- durven zich uit te spreken, ook als ze een afwijkende mening hebben,
- verschillen wat betreft hun ideeën en voorkeuren (zodat zij van elkaar kunnen leren).
- praten niet 'achter iemands rug'.

Scor je op sommige items een 1 of een 2, dan is het nodig op dit punt actie te ondernemen. Maak het betreffende punt van de professionele cultuur bespreekbaar en ga na welke interventies nodig zijn.

8 Opbrengsten van de dialoogfunctie voor de school en voor de opleiding

Als de dialoogfunctie op bovenstaande manier wordt ingevuld, dan leidt dit voor de school tot de volgende opbrengsten:

- Leraren professionaliseren zich op het betreffende thema en maken meer bewuste en onderbouwde keuzes.
- Leraren raken bekend met elkaars opvattingen en praktijken en ontwikkelen een gemeenschappelijke visie op goed onderwijs.
- Leraren ontwikkelen een kritische onderzoekende houding.
- Leraren werken samen en leren van elkaar, rond het onderzoeksthema en op andere gebieden.

Ook heeft de dialoogfunctie van onderzoek opbrengsten voor studenten die deelnemen aan reflectieve dialoog:

- Studenten leren hoe ze hun manier van lesgeven kunnen analyseren en hoe ze hierop kunnen reflecteren met behulp van literatuur.
- Studenten leren samen te werken met leerkrachten en leren feedback te geven en te ontvangen.
- Studenten ontwikkelen een onderzoekende houding.

9 Ter overdenking

- In hoeverre is er sprake van reflectieve dialoog in de onderzoeksgroep of in werkgroepen? Is hiervoor voldoende tijd en ruimte gecreëerd?
- Is het doel van de onderzoeksgroep of werkgroep voldoende helder? Onderschrijven alle leden van de groep dit doel in voldoende mate?
- Heeft de dialoog voldoende diepgang? Hoe kan de diepgang worden verbeterd?
- Worden er reflectieve vragen gesteld? Geef eens voorbeelden?
- Is er sprake van een professionele cultuur in de school? Op welke punten is verbetering nodig?

10 Praktijkcasussen

Praktijkcases AOS 't Schrijverke (uit: Ros en Van den Bergh, 2014)

Volgens deze school definieert de onderzoekende houding de onderzoekscultuur.

De directeur benadrukt het belang van een onderzoekende houding: *'Dat je een onderzoekende houding hebt, dat je wilt weten waarom de dingen zo gaan en dat je daar met elkaar naar op zoek gaat. Geen enkel antwoord is goed, maar je verbindt theoretische inzichten met wat je in de praktijk ziet.'*

De leerkrachten dragen de onderzoekende houding ook over aan de leerlingen. Een leerkracht zegt dat dit vooral zit in het stellen van vragen: *'Je vraagt: wacht eens even, hoe zit dat dan? Dat is dezelfde vraag die je jezelf stelt tijdens het onderzoeksproces.'* De directeur vult aan: *'De waaromvraag is bij ons steeds sterker geworden: waarom doen we de dingen zoals we ze doen? Dat vragen leerkrachten ook steeds meer aan de leerlingen.'* Hierdoor zijn er mooie discussies ontstaan tussen leerkrachten over hun focus tijdens de lessen; op het product of op het proces. Door de vragen die ze steeds meer stellen, merken de leerkrachten dat ze in de begeleiding van leerlingen steeds meer de focus op hun leerproces gaan leggen. Dit zien de directeur en leerkracht ook terug in groepen die niet direct zijn betrokken bij het onderzoek.

De leerkracht herkent dat het denken pas begint in de dialoog. *'Hier moet echt bewust tijd voor genomen worden, veel leerkrachten zijn echte doeners.'* Kritische dialoog vindt plaats in de onderzoeksgroep, vooral in de fase van de probleemanalyse. Buiten de onderzoeksgroep wordt de kritische dialoog bijvoorbeeld gevoerd over het ontwerpend en onderzoekend leren bij techniek. In de groepen 3-4 ontwierp een groep leerkrachten lessen rondom het koningshuis. Hierbij ontdekten zij welke fasen er zijn in het ontwerpend leren en hoe deze verbonden kunnen worden aan de doelen. Het is belangrijk dat de leerkrachten dit zelf ervaren. *'Er liggen allemaal formatjes voor klaar, maar die zijn niet van de leerkrachten zelf en dan gaat het niet werken. Tijdens dat samen voorbereiden ervoeren ze samen echt een aha Erlebnis.'*

Het onderzoek wordt in iedere vergadering en themavoorbereiding op de agenda gezet, zodat het steeds terugkomt in het hele team. De rol van de leerkracht is altijd een onderdeel van het gesprek. Hierdoor komt de dialoog over de leerkrachtvaardigheden in iedere themavoorbereiding terug. *'Het gaat dan echt om het versterken van elkaar.'*

In deze school heeft de helft van de leerkrachten een masteropleiding en er lopen altijd meerdere onderzoeken tegelijkertijd. Naast het onderzoek dat in het kader van de academische opleidingsschool wordt uitgevoerd, zijn er bijvoorbeeld stagiaires van de master SEN en wordt er samengewerkt met onderzoeksprojecten van universiteiten. Doordat onderzoek zo is ingebed in de school, is er vaak reflectieve dialoog tussen de verschillende teamleden.

Praktijkcasus AOS Het Rondeel

De coördinator onderzoek (een leerkracht met de master Leren & Innoveren) ziet dat de ontwikkeling in het doen van onderzoek vooral binnen de onderzoeksgroep plaatsvindt. Ze geeft aan: *'Niet iedereen doet meteen een onderzoek, maar het is wel meer vanzelfsprekend dan een paar jaar geleden om meer naar achtergronden te zoeken, meer naar theorie te kijken. Wat is er al over bekend?'* De directeur vult aan dat er buiten het onderzoek veel meer dingen gebeuren waardoor het gewoner wordt om kennis met elkaar te delen, bijvoorbeeld door het inbrengen van literatuur, deelname aan grotere onderzoeksprojecten en het bekijken van voorbeeldfilmpjes van elkaar. De directeur: *'Er is minder afstand tussen (wetenschappelijk) onderzoek en de praktijk op de werkvloer. Het wordt gewoner, er is meer uitwisseling, het onderscheid tussen theorie en praktijk is kleiner, mensen zien en voelen nu meer dat het elkaar beïnvloedt. Dat is er nu meer.'*

De coördinator onderzoek ziet dat er meer reflectieve dialoog wordt gevoerd binnen het hele team. In de teamvergadering brengen mensen zaken in die ze gezien of gehoord hebben op een studiedag, in een opleiding of in de onderzoeksgroep. *'Dan merk je dat er meer kritische vragen gesteld worden, mensen vragen naar de dingen die onderzocht zijn. Ze bespreken of het gewoon uit een tijdschrift komt, of dat er echt langere studies naar gedaan zijn. Dan worden die dingen wel aangenomen. Het is niet meer zo dat iemand een leuke tip leest en dat ze dat vervolgens invoeren. Daar wordt meer over gepraat en nagedacht.'*

Er zijn leerkrachtspecialisten in het team die bijvoorbeeld literatuur inbrengen. Zij zitten in kwaliteitskringen of netwerken of zijn naar een studiedag geweest. De directeur: *'Zij brengen nieuwe dingen in het team en ze beginnen hun verhaal dan ook steeds vaker met 'Uit onderzoek is gebleken...' dat zie je steeds meer.'*

Over de auteur

Anje Ros is lector Leren & Innoveren bij Fontys Hogeschool Kind en Educatie. In deze rol is ze al 8 jaar betrokken bij de AOS Partnerschap Opleiden in de School in de regio 's-Hertogenbosch-Veghel. Daarnaast is zij academic director van de Master Leadership in Education en inhoudelijk betrokken bij de master Leren en Innoveren. Tot maart 2015 werkte Anje tevens bij KPC Groep als onderzoeker.

Voor al uw vragen en meer informatie

Steunpunt Opleidingsscholen ondersteunt (academische) opleidingsscholen – als samenwerkingsverband van schoolbesturen, scholen en lerarenopleidingen – bij het versterken van onderlinge samenwerking en kennisuitwisseling. Een steunpunt van, voor en door opleidingsscholen dat bijdraagt aan de professionalisering van leraren, de ontwikkeling van scholen en het versterken van schoolbesturen in het primair en voortgezet onderwijs.

Voor vragen en meer informatie over Steunpunt Opleidingsscholen kunt u terecht bij:

PO-Raad

Projectleiders: Jos van der Pluijm en Gea Spaans
steunpuntopleidingsscholen@poraad.nl • 030 – 31 00 933

VO-raad

Projectleider: Nienke Wirtz
steunpuntopleidingsscholen@vo-raad.nl • 030 – 232 48 00

Colofon

"Leraren in gesprek: dialoog door onderzoek" is onderdeel van de Kwaliteitsreeks van het Steunpunt Opleidingsscholen van de PO-Raad en de VO-raad.

Auteur: Anje Ros, Fontys Hogeschool Kind & Educatie

Vormgeving: Bas van der Horst, BUREAUBAS

Fotografie: Ewouter Blokland, Ewouter.com

Druk: Drukproef, Krimpen a/d IJssel

augustus 2016